MOLIYA BOZORI VOSITALARI ORQALI O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI IQTISODIYOTIGA INVESTITSIYALARNI JALB ETISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING STRATEGIK YO‘NALISHLARI VA MEXANIZMLARI

N.D. Khusanov, PhD

Annotatsiya

Maqolada O’zbekiston moliya bozoridagi kamchilik va yutuqlar, raqobatbardosh dinamik iqtisodiyotni yaratish borasidagi sa’y harakatlar yoritilgan. Shuningdek, globallashuv jarayonida xorijiy investorlar uchun qulay iqtisodiy zonani tashkillashtirish masalalari tahlil etilgan.

Kalit so’zlar. Investitsiya, moliya bozori, iqtisodiy o’sish, xorijiy investorlar, globallashuv

Аннотация

В статье освещаются недостатки и достижения финансового рынка Узбекистана, усилия по созданию конкурентоспособной динамичной экономики. Также были проанализированы вопросы организации благоприятной экономической зоны для иностранных инвесторов в процессе глобализации.

Ключевые слова. Инвестиции, финансовый рынок, экономический рост, иностранные инвесторы, глобализация

Annotation

The article covers the shortcomings and achievements in the financial market of Uzbekistan, efforts to create a competitive dynamic economy. Also, in the process of globalization, the issues of organizing a favorable economic zone for foreign investors are analyzed.

Keywords. Investment, financial market, economic growth, foreign investors, globalization

O‘zining ulkan insoniy va tabiiy resurslariga ega bo‘lgan O‘zbekiston sarmoyaviy va iqtisodiy rivojlanish uchun salmoqli salohiyatga ega. Biroq, moliya bozoridagi kamchiliklar ushbu potentsialni amalga oshirishda jiddiy qiyinchiliklar tug‘dirmoqda.

O‘zbekiston moliya bozoridagi kamchiliklarni tushunish siyosatchilar, investorlar, olimlar va boshqa manfaatdor tomonlar uchun muhim ahamiyatga ega.

O‘zbekiston moliya bozorini rivojlantirishdagi kamchiliklar uning respublika iqtisodiyotiga investitsiyalarni jalb etishning samarali mexanizmi sifatidagi roliga jiddiy muammolar tug‘dirmoqda. Tarixiy meros va tartibga soluvchi kamchiliklardan kelib chiqqan ushbu kamchiliklar investorlarning ishonchiga ta'sir qiladi, investitsiya imkoniyatlarini cheklaydi va KO‘B uchun to‘siqlar yaratadi.

Ushbu kamchiliklarni bartaraf etish hukumat va tegishli manfaatdor tomonlarning birgalikdagi sa'y-harakatlarini talab qiladi. Raqobatni rag‘batlantirish, risklarni boshqarish amaliyotini kuchaytirish, kapital bozorlarini rivojlantirish, tartibga soluvchi islohotlarni amalga oshirish va moliyaviy infratuzilmaga sarmoya kiritish O‘zbekiston moliya bozorini mahalliy va xorijiy investitsiyalar uchun yanada jozibador joyga aylantirish yo‘lidagi muhim qadamdir. Bu kamchiliklarni bartaraf etish orqali O‘zbekiston o‘zining to‘liq iqtisodiy salohiyatini ochib, barqaror o‘sishga erishishi mumkin.

O‘zbekiston Respublikasida raqobatbardosh dinamik iqtisodiyotni yaratish innovatsion texnologik yangilanishga strategik e’tibor qaratishni taqozo etadi. Bunday innovatsiya nafaqat eksportni, balki asosiy mahsulotlarga bo‘lgan ichki talabni qondirish, eksport-import balansini yaxshilash va bandlik imkoniyatlarini maksimal darajada oshirish imkonini beradi. O‘zbekistonda ushbu istiqbolga erishish uchun birinchi navbatda “yuqori darajadagi” va “yetakchi” texnologiyalarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan zamonaviy innovatsion tizimni yaratish zarur. Rivojlangan va yangi sanoatlashgan mamlakatlar tajribasidan ilhom olish, ularning o‘ziga xos geoiqtisodiy xususiyatlari, hamkorlik salohiyati va milliy an’analarini hisobga olgan holda muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari, innovatsion faoliyatni tartibga solishning samarali tizimini yaratish uchun muayyan iqtisodiy sharoitlarda globallashuv taqdim etayotgan imkoniyatlardan foydalanish juda muhimdir.

Globallashuv davri mahsulotlarni yaratish va takomillashtirishga qaratilgan hamkorlikdagi tadqiqotlar, ishlanmalar va muhandislik ishlarini kuchaytirdi. Ushbu jarayonda transmilliy korporatsiyalar muhim rol o‘ynaydi, ularning qabul qiluvchi mamlakatlardagi korxonalari mahalliy korxonalar bilan hamkorlik qiladi. Innovatsiyalar va texnologiyalarni tarqatish bo‘yicha xalqaro hamkorlikning yangi shakllari paydo bo‘ldi, ular turli mamlakatlar korxonalarini jalb qilgan holda autsorsing va franchayzing mexanizmlarini o‘z ichiga oladi.

Shu nuqtai nazardan xalqaro ilmiy-texnikaviy hamkorlik global ilmiy-texnika taraqqiyoti talablarini qondirish va innovatsion jarayonlarni tezlashtirishda barqarorlashtiruvchi kuchga aylandi. Bu qo‘shma loyihalarda sezilarli xarajatlarni tejashga yordam beradi, mahsulot ishlab chiqarish va ishlab chiqarishni tezlashtiradi, mahsulot turlarini diversifikatsiya qiladi, ilmiy-texnika taraqqiyotini tezlashtiradi va innovatsiyalarni rag‘batlantiradi. Bu hamkorlik o‘zaro iqtisodiy manfaatlar va dinamiklikni ta’minlaydigan umumiy iqtisodiy, texnologik va ilmiy manfaatlarga asoslanadi.

Shunisi e'tiborga loyiqki, barcha rivojlangan va yangi sanoatlashgan mamlakatlarda innovatsion rivojlanishni rivojlantirish uchun o‘ziga xos tizimlar, keng qamrovli tadqiqotlar obyektlari mavjud. Xususan, Qo‘shma Shtatlar dunyodagi eng samarali innovatsion tizim bilan faxrlanadi. U texnologiyani joriy etishning aniq mexanizmini, katta innovatsion xarajatlarni (ham

davlat, ham xususiy) aks ettiradi va rivojlangan mamlakatlar tomonidan fan va texnologiyaga ajratilgan global moliyaviy resurslarning qariyb yarmini tashkil etadi.

Davlatning muhim rolini oshirib bo‘lmaydi, chunki u rivojlanishning barcha bosqichlarida innovatsiyalarni moliyalashtiradi va venchur kapitalni, birinchi navbatda, kichik va o‘rta korxonalarni jalb qilish uchun rag‘batlarni o‘rnatadi.

Kompaniyalar va tadqiqot tashkilotlari o‘rtasidagi simbiotik munosabatlar rivojlanmoqda, tadqiqot markazlari va milliy laboratoriyalar muhim rol o‘ynaydi. Qo‘shma Shtatlardagi tadqiqotchilar dunyoning qolgan mamlakatlaridagidan ko‘ra ko‘proq patentga ega bo‘lib, bu mamlakatning yangi texnologiyalarni yaratish va o‘zlashtirishdagi jasoratini namoyish etadi. Intellektual mulkni himoya qilish AQSh innovatsion siyosatining ajralmas qismidir.

Yevropa mamlakatlarida ilg‘or texnologiyalarning rivojlanishi 1970-yillardagi energetika inqirozi bilan galvanizatsiya qilindi. Bu turtki universitetlarda tadqiqot natijalarini optimallashtirish tuzilmalarini va universitet laboratoriyalari natijalarini tijoratda qo‘llashni tezlashtirishga qaratilgan ilg‘or texnologiya markazlarini vujudga keltirdi. Yevropaning innovatsion tuzilmalari kichik va o‘rta shaharlarda ijtimoiy ishlab chiqarishni qayta qurishga yordam beradigan mintaqaviy siyosatning muhim tarkibiy qismlari bo‘lib xizmat qiladi.

Globallashuv jarayonining davom etayotganini aks ettiruvchi innovatsion markazlar samaradorligini oshirish, ishlab chiqaruvchi kuchlarni teng taqsimlashga ko‘maklashish, mintaqaviy iqtisodiy tafovutlarni yumshatish va ish o‘rinlarini yaratish bo‘yicha butun dunyo bo‘ylab shunga o‘xshash sa’y-harakatlar olib borilmoqda.

Markaziy Osiyoda joylashgan O‘zbekiston Respublikasi so‘nggi yillarda iqtisodiy o‘zgarishlarning ulkan yo‘lini boshlab yubordi. Bu transformatsiya asosan davlat tomonidan boshqariladigan iqtisodiyotdan bozorga yo‘naltirilgan tamoyillarni qamrab oluvchi iqtisodiyotga o‘tish bilan tavsiflanadi. Ushbu o‘tishning asosiy yo‘nalishi moliya bozorini va uning ichki va xorijiy investitsiyalarni jalb qilish vositalarini rivojlantirish, iqtisodiy o‘sish va diversifikatsiyani rag‘batlantirishdan iborat.

Rivojlangan va yangi sanoatlashgan mamlakatlar tajribasidan ilhom olib, O‘zbekiston ilmiy-tadqiqot institutlari bilan yaqin hamkorlikni yo‘lga qo‘ygan holda innovatsion markazlarni tashkil etish va ularning faoliyatiga ko‘maklashish bo‘yicha kompleks yondashuvni qo‘llashi kerak. Innovatsiyalarni rivojlantirish va qabul qilish milliy agentligi kabi davlat organining tashkil etilishi bu boradagi muhim qadamdir. Ushbu agentlik mamlakat ichida yuqori texnologiyali mahsulotlar ishlab chiqarishni rag‘batlantirishda, pirovardida ularning eksportini oshirishda muhim rol o‘ynaydi.

Hududlar bo‘yicha bandlikni maqbul taqsimlashni ta’minlash uchun O‘zbekistonda maxsus dastur ishlab chiqilishi kerak. Ushbu dastur bir nechta asosiy komponentlarni o‘z ichiga olishi kerak:

1. Milliy ustuvorliklar: Innovatsion faoliyatning turli turlari uchun milliy ustuvorliklarni belgilash.
2. Texnologiyani qabul qilish: mahalliy va import texnologiyalarini qabul qilishning milliy ustuvorliklarini belgilang.
3. Ilmiy-texnik salohiyat: Mamlakatning ilmiy-texnik salohiyatini oshirish imkoniyatlarini aniqlash.
4. Joylashuvni rejalashtirish: Innovatsion markazlarning kelajakdagi joylarini aniqlang va ularni tashkil etish jadvallarini tuzing.
5. Mavjud resurslardan foydalanish: mavjud ilmiy-tadqiqot institutlari va universitet laboratoriyalaridan maksimal darajada foydalanish, shu bilan birga yangilarini yaratishni ko‘rib chiqish.
6. Rivojlanish strategiyalari: Innovatsion markazlarni rivojlantirishning samarali strategiyalarini tanlash.
7. Moliyalash mexanizmlari: innovatsiyalar va texnologiyalarni joriy etish bo‘yicha faoliyatni moliyalashtirish mexanizmlarini belgilang.

8. Iqtisodiy hamkorlik: innovatsion markazlar va sanoat, qishloq xo‘jaligi, qurilish va boshqa subyektlar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni tartibga solishning iqtisodiy mexanizmlarini o‘rnatish.

9. Katta kompaniya ishtiroki: yirik kompaniyalarda innovatsiyalar va texnologiyalarni joriy etishni rag‘batlantirish mexanizmlarini yaratish.

10. Xalqaro hamkorlik: innovatsiyalar sohasida xalqaro hamkorlik va savdoni rag‘batlantirish mexanizmlarini rivojlantirish.

11. Qonunchilikni qo‘llab-quvvatlash: innovatsion faoliyatni va intellektual mulk huquqlarini himoya qilishni qonunchilik bilan qo‘llab-quvvatlashni taklif qilish.

Rivojlangan mamlakatlar amaliyotidan kelib chiqib, ushbu dasturni ishlab chiqish va amalga oshirishga iqtisodiyot, huquq va ijtimoiy fanlarga ixtisoslashgan institutlar va universitet laboratoriyalarini jalb etish zarur. Ularning hissasi innovatsion faoliyat natijalarini monitoring qilish, tahlil qilish va samaradorlikni oshirish strategiyalarini ishlab chiqishga qaratilgan.

Innovatsion obyektlar turlariga kelsak, O‘zbekiston ham shahar markazlarida, ham hududlarda texnoparklar, texnologik inkubatorlar, eksportni qayta ishlash zonalari va shunga o‘xshash korxonalar tashkil etish imkoniyatlarini o‘rganishi kerak. Ushbu muassasalar mavjud tashkilotlar yoki yangi tashkil etilganlar asosida tuzilishi mumkin. Innovatsion markazlarning ixtisoslashuvini aniqlashda jahon iqtisodiy tendeniyalari va O‘zbekistonning o‘ziga xos milliy xususiyatlarini hisobga olish kerak. Resurslarni tejaydigan ishlab chiqarish va iste'mol texnologiyalariga ustuvorlik berish, ayniqsa, issiqlik ifloslanishi va issiqxona effekti tufayli yuzaga keladigan global isish nuqtai nazaridan ayniqsa muhimdir.

Byudjet mablag‘larini innovatsion faoliyatga samarali taqsimlash uchun ajratilgan mablag‘larni tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Ushbu fondlarga xususiy va venchur kapitalini jalb qilish qimmatli moliyaviy yordam berishi mumkin. Ta'kidlash joizki, venchur biznes mustaqil rivojlanish tendentsiyasiga ega.

Rivojlangan mamlakatlar, xususan, AQSh tashkilotlari bilan innovatsion faoliyatda hamkorlik qilish tavsiya etiladi. O‘zbekiston Turkiyaning, xususan, eksportni qayta ishlash zonalarini tashkil etish borasidagi tajribasidan foydalanishi mumkin. Ozarbayjon va Armaniston kabi qo‘shni davlatlar bilan hamkorlikni diversifikatsiya qilish, shuningdek, Sovet davrida innovatsiya sohasidagi tarixiy mintaqaviy integratsiyani hisobga olgan holda o‘rganilishi kerak.

Innovatsion markazlar va ishlab chiqarish kompaniyalari o‘rtasida o‘zaro hamkorlikning aniq mexanizmini yaratish juda muhim. Hukumat tomonidan tartibga solish mexanizmlariga qo‘shimcha ravishda, kichik va o‘rta firmalar bilan hamkorlik qiluvchi venchur tadbirkorlarning tushunchalari bebaho bo‘lib, katta foyda olish imkoniyatini taqdim etadi.

O‘zbekistonda innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlash uchun maxsus banklar va jamg‘armalar tashkil etish yoki innovatsion faoliyatni moliyalashtiradigan mavjud banklarga alohida imtiyozlar berish masalasi ko‘rib chiqilishi kerak. Kredit stavkalarini pasaytirish kabi choralar innovatsiyalarni rag‘batlantirishi mumkin. Davlat nafaqat innovatsion faoliyatni birgalikda moliyalashtiribgina qolmay, balki maxsus ishlab chiqilgan mexanizmlar orqali imtiyozlar va subsidiyalar berish orqali sanoat korxonalarini innovatsiyalarni o‘zlashtirishni rag‘batlantirishi kerak.

Yuqoridagi munozara shuni ko‘rsatadiki, innovatsiyalar asosidagi iqtisodiy o‘zgarishlarning samaradorligini faqat mahalliy ilmiy-texnik imkoniyatlarga tayanish orqali amalga oshirish mumkin emas. Shunday ekan, xalqaro hamkorlikning samarali yo‘llarini izlash zarur. Bu nafaqat qo‘shni davlatlar bilan, balki global hamkorlikning keng kontekstida ham amal qiladi.

Hozirgi davrda raqamli globallashuv global iqtisodiyotning asosiy omili bo‘lib, mamlakatlar o‘rtasidagi o‘zaro aloqalarni kuchaytirishga yordam beradi. Rivojlanayotgan bu landshaft milliy chegaralarni susaytiradi va mahalliy sanoatning himoyasini zaiflashtiradi. Shu nuqtai nazardan, davlatlar xalqaro maydonda raqobatbardoshligini doimiy ravishda oshirishlari zarur. O‘zbekiston moliya bozoriga nazar tashlaydigan bo‘lsak, S.A.Andryushin, V.P. kabi mutaxassislar tomonidan olib borilgan ilmiy izlanishlarga qaramay, bu boradagi ishlar ko‘zga

tashlanadi. Bitkov va boshqalar global raqobatbardoshlikni oshirish uchun tez modernizatsiya qilinadigan iqtisodiy tarmoqlarni aniqlash zarurati qolmoqda.

Investitsiyalarni samarali jalb qilish uchun O‘zbekiston Rossiya tajribasidan quyidagi yo‘nalishlarga e’tibor qaratishi mumkin:

- Global maydonda raqobatbardoshlikni oshirish uchun tezda modernizatsiya qilinishi mumkin bo‘lgan tarmoqlarni aniqlash va ustuvorlik qilish.
- Xorijiy investitsiyalarni jalb qilish uchun xalqaro standartlarga mos normativ-huquqiy bazani yaratish.
- Jahon moliyaviy bozorlariga muammosiz integratsiya qilish uchun telekommunikatsiya va axborot texnologiyalaridagi texnologik yutuqlardan foydalanish.
- "Issiq pullar" oqimidan olingan saboqlarni hisobga olgan holda, qisqa muddatli va uzoq muddatli kapitalni jalb qila oladigan moliyaviy vositalarni yaratish.
- Iqtisodiy barqarorlik va o‘sishni ta'minlash uchun global moliyaviy tendentsiyalar va bozor ko‘rsatkichlarini monitoring qilish va moslashtirish.

O‘zbekiston Rossiya kabi moliyaviy bozorlarning murakkab va nozik jihatlaridan saboq olib, nafaqat investitsiyalarni jalb qilish, balki mamlakatni jahon moliyaviy landshaftiga barqaror integratsiyalash strategiyasini ishlab chiqishi mumkin.

Rivojlanayotgan global moliya sharoitida xalqaro moliya markazlari tobora hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Bu markazlar infratuzilmasi va jahon kapitalining kirib kelishini osonlashtiradigan sharoitlari bilan ajralib turadi. O‘zining xalqaro raqobatbardoshligini oshirishga intilayotgan tijorat tuzilmalari obligatsiyalar va aktsiyalar orqali mablag‘larni jalb qilish uchun tez-tez ushbu markazlarga tayanadilar.

O‘zbekiston Respublikasi uchun bir nechta asosiy fikrlarni e’tiborga olish kerak:

1. Xalqaro standartlarni qabul qilish: jahon miqyosida tan olingan asoslarga moslashish mamlakatning xalqaro investitsiyalar uchun jozibadorligini oshirishi mumkin.
2. Infratuzilmaga e'tibor qarating: O‘rnatilgan moliyaviy markazlarga o‘xshash yaxshi rejalashtirilgan infratuzilma global kapitalni jalb qilishi mumkin.
3. Inson kapitali: Moliyaviy mutaxassislarning malakasini oshirishga sarmoya kiritish moliya markazi maqomini sezilarli darajada oshirishi mumkin.
4. Tartibga soluvchi muhit: Shaffof qoidalar va siyosatlar orqali biznes uchun qulay muhit yaratish xalqaro investorlarni jalb qilishda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘ladi.
5. Global targ‘ibot: Xalqaro moliyaviy tarmoqlar va alyanslarda faol ishtirok etish o‘sish va tan olinishi uchun zarur turtki berishi mumkin.
6. Mahalliylashtirilgan moliyaviy mahsulotlar: Xalqaro investorlar ehtiyojlarini qondiradigan moliyaviy vositalarni ishlab chiqish O‘zbekistonni moliyaviy markaz sifatida yanada jozibador qilishi mumkin.
7. Doimiy baholash: GFCI kabi indekslar bo‘yicha moliyaviy markaz faoliyatini muntazam ravishda baholash doimiy takomillashtirish uchun amaliy tushunchalarni berishi mumkin.
8. O‘zbekistonda, ayniqsa, zamonaviy globallashuv sharoitida moliya bozorini yaxshilash uchun qimmatli saboqlar beradi. Masalan, bankka yo‘naltirilgan moliyaviy vositalardan uzoqda diversifikatsiya qilish bozorga barqarorlik va moslashuvchanlikni oshirishi mumkin. Xuddi shunday, moliyaviy savodxonlikni oshirish uzoq muddatli mahalliy va xalqaro investitsiyalarni jalb qilishi mumkin.
9. O‘zbekiston bozorining o‘ziga xos xususiyatlaridan biri bu bir nechta yirik moliya institutlarida aktivlarning yuqori konsentratsiyasidir. Masalan, Rossiyaning eng yirik beshta banki iqtisodiyot sektori aktivlarining 60,4 foizini tashkil qiladi. Bank va nobank moliya vositalarining muvozanatli aralashmasiga ega diversifikatsiyalangan portfel O‘zbekiston bozorini yanada barqaror va investorlar uchun jozibador qilishi mumkin.
10. Yana bir muhim jihat - bu O‘zbekistonda moliya bozorlari bilan minimal jamoatchilik o‘zaro aloqasi. Jamoatchilik ishtirokining yo‘qligi bozor chuqurligi va likvidligiga zarar yetkazadi, bu O‘zbekiston buni yaxshilashga intilishi kerak. Moliyaviy savodxonlikni oshirishga qaratilgan

ta'lim kampaniyalari davlat investitsiyalarining yuqori darajasini rag‘batlantirishda muhim qadam bo‘lishi mumkin.

Davlatlar globallashgan iqtisodiyotning muammolari va imkoniyatlari bilan kurashar ekan, raqobatbardoshlikni oshirishda innovatsiyalarning roliga yana bir bor e'tibor qaratilmoqda. G‘arb dunyosi va postsovet davlatlari o‘rtasida innovatsiyalarning iqtisodiy faoliyatga integratsiyalashuvi haqida gap ketganda, ajoyib kontrast ko‘rinadi. Rivojlangan va yangi sanoatlashgan mamlakatlar innovatsiyalar maydonida sezilarli yutuqlarga erishgan bo‘lsa-da, O‘zbekiston kabi postsovet mamlakatlari ham iqtisodiy istiqbolga salbiy ta'sir ko‘rsatishi mumkin bo‘lgan innovatsion taqchillikka duch kelmoqda.

Ayniqsa, globallashuv davrida innovatsiyalar va iqtisodiy taraqqiyot o‘rtasidagi bog‘liqlikni inkor etib bo‘lmaydi. Rivojlangan mamlakatlar, shuningdek, yangi sanoatlashgan davlatlar iqtisodiy rivojlanishda yangi cho‘qqilarni ko‘tarish uchun innovatsiyalardan foydalanganlar. Ular innovatsiyalar gullab-yashnaydigan ekotizimni rivojlantirish uchun davlat organlari va bozor kuchlari o‘rtasidagi muvofiqlashtirilgan yondashuvlardan foydalanganlar.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev, S. (2021). Policy Reforms in Uzbekistan. Government Publications.
2. Rahmon, E. (2020). Export and Import Policies in Central Asia. Central Asia Policy Review, 25(1), 30-45.
3. Khamidov, A. (2017). Sustainable Economic Development in Uzbekistan. Economic Studies Journal, 22(3), 9-18.
4. World Economic Forum. (2019). National Wealth and Economic Strategies. WEF Publications.
5. OECD. (2018). Technological Modernization and Economic Growth. OECD Reports.